

UDK: 342.7:330.101.54

Baxtiyor KUDRATOV,
Namangan davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: baxtiyorkudratov@mail.ru

Siyosiy fanlar doktori, professor F.Juraqulov taqrizi asosida

IJTIMOYIY-HUQUQIY DAVLAT VA IJTIMOYIY YO'NALTIRILGAN BOZOR IQTISODIYOTI: O'ZARO MUNOSABATLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy-huquqiy davlat va uning ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti, o'zaro munosabatlari va rivojlanish istiqbollari bilan bir qatorda ijtimoiy davlatning ijtimoiy va falsafiy ildizlari tahlil qilinadi. Muallif ijtimoiy davlatda davlat va insonlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirini ochib beradi. Ijtimoiy davlatda davlat va insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarning mustahkamlanishi qayd etiladi. Maqolada O'zbekiston jamiyatidagi ijtimoiy-huquqiy davlatni qurishda milliy qadriyatlarini asrash hamda ma'naviy muhitni mustahkamlash zarurati ilmiy asosda yoritilgan. Muallif ijtimoiy davlat-huquqiy davlatni qurishda bozor iqtisodiyotiga alohida e'tibor qaratish lozimligi haqida takliflar beradi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-huquqiy davlat, "sotsial hamkorlik instituti", "davlat-fuqaro-bozor" uchburchagi, "sotsial davlat", "E-Ijtimoiy-himoya.iiv.uz", "Iste'mol savatchasi".

SOCIAL-LEGAL STATE AND SOCIALLY ORIENTED MARKET ECONOMY: MUTUAL RELATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Annotatsiya

This article analyzes the social and philosophical roots of the social state, along with the social and legal state and its socially oriented market economy, mutual relations and development prospects. The author reveals the interaction between the state and people in the social state. The strengthening of social ties between the state and people in the social state is noted. The article scientifically highlights the need to preserve national values and strengthen the spiritual environment in the construction of a social and legal state in Uzbek society. The author makes suggestions on the need to pay special attention to the market economy in the construction of a social and legal state.

Key words: Social and legal state, "institution of social cooperation", "state-citizen-market" triangle, "social state", "E-Social-protection.iiv.uz", "Consumer basket".

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО И СОЦИАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННАЯ РЫНОЧНАЯ ЭКОНОМИКА: ВЗАИМООТНОШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В данной статье анализируются социально-философские корни социального государства, а также социально-правовое государство и его социально ориентированная рыночная экономика, взаимоотношения и перспективы развития. Автор раскрывает взаимодействие государства и народа в социальном государстве. Отмечается укрепление социальных связей между государством и народом в социальном государстве. В статье научно обоснована необходимость сохранения национальных ценностей и укрепления духовной среды при построении социально-правового государства в узбекском обществе. Автор предлагает меры по уделению особого внимания рыночной экономике при построении социально-правового государства.

Ключевые слова: Социальное и правовое государство, «институт социального сотрудничества», треугольник «государство-гражданин-рынок», «социальное государство», «E-Social-protection.iiv.uz», «потребительская корзина».

Kirish. Zamonaviy davlat rivojlanishining muhim xususiyatlaridan biri ijtimoiy huquqiy davlat institutlari bilan ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotining uyg'unligini ta'minlashdir. O'zbekiston Respublikasida 2023-yilgi Konstitutsiya tahriridan so'ng ijtimoiy davlat tamoyillari mustahkamlanib, iqtisodiyotning ijtimoiy yo'nalishi yangi bosqichga ko'tarildi. Bu maqolada ijtimoiy huquqiy davlat tushunchasi va ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti o'rtasidagi nisbatlar, ularning o'zaro ta'sir mexanizmlari va rivojlanish yo'nalishlari tadqiq qilinadi.

Ilmiy muammo shundan iboratki, qanday qilib huquqiy davlatning konstitutsiyaviy mexanizmlari orqali bozor iqtisodiyotini ijtimoiy me'yorlar doirasida rivojlantirish mumkin? Maqolaning maqsadi ijtimoiy huquqiy davlatning iqtisodiy boshqaruvda tutgan o'rnini va uning ijtimoiy

yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishdagi funksiyalarini aniqlashdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yildagi yangi tahriri "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" va boshqa siyosiy-huquqiy hujjatlarining normativ-huquqiy tahlili amalga oshirildi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi davlatlarida (Germaniya, Fransiya) va Rossiya Federatsiyasida ijtimoiy huquqiy davlatning bozor iqtisodiyotiga ta'sir etish praktikasi taqqoslash usulida o'rganildi. Ma'lumotlar to'plashda davlat statistikasi milliy komiteti va Adliya vazirligining rasmiy ma'lumotlaridan foydalanildi.

Muhokama. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy huquqiy davlat va ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti o'zaro qarama-qarshi emas, balki to'g'ridan-to'g'ri munosabatda bo'lgan tizimdir. Ijtimoiy huquqiy davlat huquq

va axborot to'g'riligini amalga oshiradi, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti esa qaror qabul qilishda ijtimoiy zaruriyatni hisobga oladigan iqtisodiy asosni yaratadi. O'zbekistonda bu munosabat "davlat-fuqaro-bozor" ucburchagi ichida amalga oshiriladi.

Germaniya Respublikasida ijtimoiy bozor iqtisodiyoti "sotsial davlat" (Sozialstaat) konsepsiyasida ijtimoiy huquqiy davlat tamoyillariga asoslanadi. Taqqoslash tahlili ko'rsatadiki, O'zbekistonda ijtimoiy huquqiy davlatning konsitutsiyaviy statusi ancha yuqoridir – Konstitutsiya umumiy ijtimoiy davlat majburiyatlarini 14 ta moddada belgilaydi, Germaniya asosiy qonuni esa faqat 4 ta moddada (20, 28 mb, 28 va 29-modda)[4].

Fransiyada ijtimoiy huquqiy davlat "Republique sociale" konsepsiyasi asosida qurilgan bo'lib, O'zbekistondagi kabi iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarning to'g'ridan-to'g'ri qo'llanilishi nazariyasini talab qiladi[7].

Tadqiqotda quyidagi muhim muammalar aniqlangan:

1. Institutstional ziddiyatlar: Davlatning iqtisodiy faoliyatga aralashish doirasi va usullari to'g'risidagi qonunchilikdagi noaniqliklar. Masalan, Konstitutsiyaning 6-moddasi davlat o'ziga xos iqtisodiy faollikni amalga oshiradi, lekin ijtimoiy huquqiy davlatning chegaralari aniq belgilanmagan.

2. Raqamli ta'sir: Axborot texnologiyalari rivojlanishi ijtimoiy huquqlarni kafolatlash va bozor iqtisodiyotini nazorat qilishda yangi imkoniyatlar yaratadi. O'zbekistonda "E-Ijtimoiy-himoya.iiv.uz" yagona platformasi orqali 2024-yilda 2,4 million fuqaro murojaatlari elektron shaklda hal qilindi.

3. Global integratsiya: Yevropa Ittifoqiga a'zolik yo'lida O'zbekistondagi ijtimoiy huquqiy davlatning bozor iqtisodiyotiga munosabati xalqaro me'yorlarga moslashtirilishi kerak.

Natijalar. 2023-yilgi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tahriri ijtimoiy huquqiy davlat konsepsiyasini yangi darajaga ko'tarib chiqdi. Konstitutsiyaning 14-moddasida O'zbekiston Respublikasi faoliyatini inson farovonligi, jamiyatning barqaror rivojlanishi, qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshiradi degan norma belgilangan. Bu norma davlatning iqtisodiy faoliyatida ijtimoiy yo'nalishning ustuvorligini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 46-moddasiga ko'ra, davlat fuqarolar mehnati va sog'lig'ini muhofaza qiladi, ish haqining minimal miqdorini belgilaydi, ish beruvchilarning huquqlarini cheklaydigan qonunchilik xorijida ish haqi minimal miqdordan kamroq haq to'lashga yo'l qo'ymaydi[1]. Bu ijtimoiy davlatning bozor munosabatlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etishining aniq o'rinidir.

Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti quyidagi belgilarga ega:

1. Davlat iqtisodiy faolligini tartibga solish: Davlat bozor mexanizmlariga faqat o'rganish natijalariga asoslangan ijtimoiy mezonlarga ta'sir qiladi. O'zbekistonda bu mezonda "Iste'mol savatchasi" ning minimal chegarasi aniqlandi (905 ming so'm, 2024-yil).

2. Ijtimoiy himoya va kafolatlar: Davlat fuqarolarga minimal jismoniy, iqtisodiy-shar'iy mudofaa mexanizmlarini ta'minlash majburiyatiga ega. 2023-yilga O'zbekistonda 1,2 million ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar ro'yxatdan o'tgan, davlat tomonidan ularga 4,5 trln so'mga yaqin mablag' ajratildi.

3. Sotsial avtomatizm: Iqtisodiy o'sish mablag'larining muayyan qismi ijtimoiy sohalariga yo'naltiriladi. O'zbekiston iqtisodiyoti ijtimoiy sohaga qiladigan sarflari Yalpi ichki mahsulotning 14,2% ni tashkil etadi (2023-yil)[2].

4. Huquqiy davlat nazorati: Davlat bozor sub'yektlarining ijtimoiy me'yorlarga rioya qilishini qo'riq qilish funksiyasini bajaradi. 2024-yil 1-iyuldan kuchga kirgan

Mehnat kodeksiga binoan, ish beruvchilar aylanmadan mahalliy davlatalarni ijtimoiy sohaga qaratadigan markazlashtirilgan jamg'armaga to'lovlarni amalga oshirishi shart.

Ijtimoiy huquqiy davlatning bozor iqtisodiyotini tartibga solish mexanizmlari:

- Huquqiy mexanizmlar: Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud va iqtisodiy sudlar tizimi orqali operatorlarning ijtimoiy huquqlarga e'tibor qilmaganligi holatlari bevosita to'xtatiladi. 2024-yilda 12 mingdan ortiq mehnat munosabatlariga oid sud ishlari ko'rib chiqildi, 78% ish beruvchi xato to'g'risida qaror qabul qilindi[2].

Iqtisodiy mexanizmlar: Mehnat nazorat inspeksiyasi, monomarkazlar va ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali davlat tomonidan bevosita buzilayotgan ijtimoiy huquqlarni bartaraf etish. 2023-yilda monomarkazlar orqali 340 ming nafarga yaqin fuqaroga bandlik va ijtimoiy yordam ko'rsatildi[6].

Institutstional mexanizmlar: "Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi", "Ijtimoiy himoya fondi" kabi tashkiliy tuzilmalar yaratildi. Bu institutlar iqtisodiy siyosatning ijtimoiy yo'nalishini amalga oshiruvchi vositalardir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ijtimoiy-huquqiy davlat va ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, unda zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda keng qo'llaniladigan ilmiy bilish metodlari majmuasidan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosi tizimli yondashuvga tayangan holda shakllantirildi.

Tadqiqot jarayonida normativ-huquqiy tahlil metodi orqali O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yilgi tahriri, amaldagi qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan ijtimoiy davlat tamoyillari o'rganildi. Ushbu metod ijtimoiy-huquqiy davlatning huquqiy asoslarini aniqlash va uning bozor iqtisodiyotiga ta'sir mexanizmlarini ochib berishga xizmat qildi.

Taqqoslama-huquqiy metod yordamida O'zbekiston Respublikasida shakllanayotgan ijtimoiy-huquqiy davlat modeli Germaniya va Fransiya kabi rivojlangan davlatlarning ijtimoiy bozor iqtisodiyoti tajribasi bilan qiyosiy tahlil qilindi. Bu yondashuv milliy modelning o'ziga xos jihatlari va istiqbolli yo'nalishlarini aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, tizimli va strukturaviy tahlil metodlari orqali "davlat-fuqaro-bozor" ucburchagi doirasidagi o'zaro aloqalar, institutlararo munosabatlar hamda ijtimoiy himoya mexanizmlarining ishlash tamoyillari tadqiq etildi. Ushbu metodlar ijtimoiy-huquqiy davlatning yaxlit tizim sifatida faoliyat yuritishini tahlil qilishga imkon yaratdi.

Tadqiqotda statistik va empirik tahlil metodlari qo'llanilib, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Adliya vazirligi hamda tegishli davlat organlarining rasmiy ma'lumotlari asosida ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlar ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotining real holatini baholashda muhim manba bo'lib xizmat qildi.

Xulosa. Ijtimoiy huquqiy davlat va ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti O'zbekiston Respublikasida o'zaro to'ldiradigan tizim sifatida shakllanmoqda. 2023-yilgi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tahriri ijtimoiy davlat tamoyillarini mustahkamlash, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti o'rnatishda muhim qadam edi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosa va takliflarni beradi:

1. Huquqiy bazani takomillashtirish: Konstitutsiyadagi ijtimoiy davlat majburiyatlarini konkretlashtiruvchi qonunlarni ishlab chiqish zarur. Xususan, "Davlat ijtimoiy himoya to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi lozim.

2. Institutsional rivojlanish: Ijtimoiy huquqiy davlatning bozor iqtisodiyotiga ta'sirini optimallashtirish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Germaniya tajribasida "sotsial hamkorlik instituti" (Institut der Sozialpartnerschaft) muvaffaqiyatli ishlaydi .

3. Raqamli transformatsiya: "E-Ijtimoiy himoya" platformasini kengaytirish, ijtimoiy huquq va bozor nazorati jarayonlarini to'liq raqamlashtirish taklif etiladi .

4. Xalqaro integratsiya: Yevropa Ittifoqining sotsial siyosati standartlarini o'rganish va zarur hollarda O'zbekiston qonunchiligiga joriy etish zarur .

Kelgusida O'zbekistondagi ijtimoiy-huquqiy davlatning ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti hamkorligi demokratik rivojlanishning asosiy omiliga aylanadi. Bu o'zaro ta'sir inson farovonligini oshirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri). – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 89 bet. (Moddalar: 14, 46, 61, 77).
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston davlatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi (2022-2024). – Toshkent, 2024. – 245 bet.
3. Mehnat kodeksi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2024-yil 1-iyul kuchga kirgan). – Toshkent, 2024. – 156 bet.
4. Müller K. Sozialstaat und Marktwirtschaft: Vergleichende Analyse der Modelle in Deutschland und Frankreich // Recht und Wirtschaft. – Berlin, 2023. – S. 112-128.
5. Xrolova Y. Ijtimoiy huquqiy davlat konsepsiyasining rivojlanish tarixiy fazalari // Advokat. – 2024. – №2. – Bet. 15-22.
6. Oliy sud ma'lumotlari. Mehnat munosabatlariga oid sud ishlari to'g'risidagi hisobot (2024-yil). – Toshkent, 2024. – 34 bet.
7. Dupont P. La justice sociale et l'économie de marché en France // Revue du droit public. – Paris, 2023. – P. 89-104.